

ANDOVER-HARVARD LIBRARY

АН ЫУС В

Revised 1970.2

V 31-32

1887-1888

X

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der
taal-, land- en volkenkunde van
Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

TWEE-EN-DERTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ

M. WYT & ZONEN.

Drukkers van het Nederlandsche Zendinggenootschap.

1888.

I N H O U D.

Land- en volkenkunde van Nederlandsch Oost-indië.

Bladz.

Een mohammedaansch tractaatje, door C. POENSEN.	1.
Aanteekeningen daarop.	15.
Wat de Javanen zoo al van ons denken, door J. KREEMER.	121.
De Javaan en zijne vogels door denzelfden.	126.
Uit de koloniale verslagen van 1886 en 1887:	
Verslag 1886, christelijke godsdienst.	148.
id. 1887, id. id.	162.
Godsdienstige verschijnselen en toestanden in Oost-Indië. (Uit de koloniale verslagen van 1886 en 1887).	172.
Mohammedaansche godsdienst. (Uit het koloniaal verslag van 1887).	181.
De Sjattârjiah-sect. (Aanteekening op p. 172), door Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.	186.
De Javaan en zijne vogels (vervolg), door J. KREEMER.	237.
Het Daboës van Santri-Soenda, door C. POENSEN.	253.
Bij de afbeelding van de kerk te Këndal-pajak, door J. KREEMER.	260.
Iets over Djamat's, door denzelfden.	349.
Nog eens, »wat de Javanen zoo al van ons denken», door N. D. SCHUURMANS.	355.
Eenige namen ontleend aan vroegere toestanden, door christen-inlanders aan hunne kinderen gegeven, door J. LOUWERIE.	359.
De Zending-conferentie te Londen, door Dr. A. DROST, Dz.	383.

Dagboeken, verslagen en brieven uit de Zending.

Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1886, door H. ROOKER.	24.
--	-----

	Bladz.
Statistieke opgaven van gedoopten, enz., door denzelfden.	70.
Staat der Genootschapscholen, door denzelfden.	77.
Berichten omtrent Savoe, door den Hulpprediker J. F. NIKS.	81.
Uit een schrijven van Br. A. KRUIJT.	98.
Verslag van den Zendeling te Këndal-Pajak, door J. KRUIJT.	266.
Verslag aangaande den werkkring Môdjô-warnô, over het jaar 1887, door A. KRUIJT.	284.
De zending in Kediri en Madioen, door C. POENSEN.	302.

De Zendingwetenschap.

Zending-lectuur, door J. C. NEURDENBURG.	103.
Zending-conferentie te Londen, door denzelfden.	113.
Toelichtingen bij het kaartje van de Residentie Kediri, door C. POENSEN.	119.
De Zendeling in zijn karakter en werk, door J. C. NEURDENBURG.	187
Eene roepstem tot de gemeenten van wege de Studenten vrijwilligers voor de Buitenlandsche zendingen in Amerika, medegedeeld door W. F. K. KLINKENBERG.	328.
Bijdrage tot een Buitenlandsch overzicht der zending voor het jaar O. H. 1887, door denzelfden.	330.
Hoe kan men komen tot uitbreiding en verdeeling van het zendingwerk in onze Oost, door J. C. NEURDENBURG	401.
De Zendeling in zijn karakter en werk (<i>Vervolg</i>), door denzelfden.	420.

Varia.

Schetsen uit het volksleven op Noesa-laoet, door J. TEN HOFVE:	
I. Een nieuw Negery-hoofd.	210.
II. Een kruidnagelooft op Noesa-laoet.	222.

Berichten omtrent Savoe, door den Hulpprediker J. F. Niks.

(Uit zijne brieven.)

I

Koepang, 11 Juli 1887.

Den 14^{den} Mei vertrok ik van Koepang, vià Rotti en Savoe, naar Soemba, om aldaar de gemeenten te bezoeken. Door dat wij de twee eerstgenoemde plaatsen vooraf aandeden, kwam ik eerst den 18^{den} op Waingapoe aan. Van het verblijf van twee dagen op Seba maakte ik gebruik, om den goeroes de aangename tijding te brengen, dat ze tractementsverhooging hadden gekregen, en betaalde hun van 1 Juni de verhooging uit, daar ik wist, dat zij, door gebrek aan voedingsmiddelen, het geld goed konden gebruiken. Hoe gaarne had ik u tegenwoordig gezien bij de uitbetaling van de tractementsverhooging. Zeker zoudt gij in dien hartelijken handdruk en dat blijde gelaat gelezen hebben, dat de zorg voor het tijdelijke is verlicht geworden: »nu behoeven zij niet zoo meer van half gevraagde gaven te leven.” Zij laten u allen dan ook hartelijk bedanken, en hopen door trouw en ijver in hun werk te toonen, hoe zij weten te waardeeren het blijk uwer liefde. Half Seba was een modderpoel, zoodat ik verplicht was op bloote voeten naar de school te gaan, om even een kijkje te nemen. Nu, over Savoe later meer.

Bij mijne aankomst vond ik Br. VAN ALPHEN ernstig ziek. (1) Gelukkig was de doctor op vaccine-inspectie, en kon onze Br. van zijne geneeskundige hulp profiteeren. Er was voor mij niet veel tijd beschikbaar, daar de Resident

(1) Br. VAN ALPHEN werd afgevaardigd door de zending der Christelijk Gereformeerde kerk. *Red.*

bepaald had, dat wij den 19^{den} om 10 uren 's morgens naar Melolo zouden stoomen. Om 9 uren was ik op weg naar Kabaniroe, en een paar Savooneezen hadden de welwillendheid, mij over de rivier te dragen, zoodat ik om half elf bij den goeroe in huis was. Dadelijk maakte ik eene regeling voor den tijd, die beschikbaar was. Het schoolonderzoek ving spoedig aan; er waren 14 kinderen aanwezig van de 21 die ingeschreven zijn. De opkomst was zeer ongeregeld. Zes lazen tamelijk, maar veel te zangerig; de rest werkte nog met het eerste boekje.

In kas was f 30. De oudsten der gemeente waren intusschen overal gaan zeggen, dat om half vier godsdienstoefening zou gehouden worden.

Met goeroe Eduard besprak ik de regeling, die hij zou treffen bij de komst van den nieuwen goeroe van Melolo; vernam dat de huur van eene prauw naar Melolo f 30,— was, en droeg hem op, mij bij de komst van den goeroe te vergezellen naar Melolo. Enkele gezinnen bezocht ik in de kampong, en zoo werd het tijd om kerkwaarts te gaan. Met genoegen zag ik, dat er 60 hoorders waren, en het was voor mij eene verrassing een' nieuwen kathedr te vinden in het kerkje. Keurig netjes heeft de goeroe met een paar gemeenteleden dat gestoelte afgewerkt, zoodat nu het geheel een' goeden indruk maakt. Het gehoor was aandachtig; en ik vernam, dat over het geheel de bijeenkomsten tamelijk goed werden bezocht. Na de kerk kwamen de menschen mij bezoeken, zoodat het weldra 6 uren werd, en daar ik beloofd had, als het eenigszins kon, bij Br. VAN ALPHEN een' nacht door te brengen, om met hem eenige zaken te bespreken, zoo nam ik afscheid, en werd door den goeroe en de gemeente uitgeleid tot de rivier. Den volgenden morgen zou de goeroe zorgen om 6 uren te Waingapoe te zijn.

Ik was blijde, dat ik ten huize van Br. VAN ALPHEN was, want ik was tamelijk moede.

Van Br. VAN ALPHEN vernam ik, dat hij naar Laura was geweest, om te zien, of daar eene gelegenheid tot vestiging van een' zendingpost bestond. Wat ik van hem vernam, deed mij besluiten, dat daar een geopende deur was voor het werk van een' zendeling. Bouwmaterialen zouden in Augustus gereed zijn; in één woord blijkbaar wordt er een zendeling begeerd. (1)

Br. VAN ALPHEN deed mij het verzoek om hem den goeroe E. Thenu over te doen; hij zou hem f 25,— 's maands geven, en verklaarde mij, dat de goeroe, in het belang van het werk, genegen was mede te gaan. Van harte wilde ik dien Br. helpen; maar bracht hem onder het oog, dat ik buiten uwe goedkeuring geen recht had een' goeroe over te doen of te ontslaan. Dat evenwel, als de goeroe van Kabaniroe zijn ontslag vroeg, ik het hem zou geven; daar ik meende, dat hier het belang van het koninkrijk der hemelen vóór alles ging. Verder deelde hij mij mede, dat hij aan het Bestuur der zending van de Christelijk Gereformeerde kerk had verzocht, om aan uw Bestuur het voorstel te doen, om de twee gemeenten te Kabaniroe en te Melolo over te doen, opdat de daar pas komende zendelingen in dien kring een uitgangspunt hebben, om verder onder de Soembaneezen te werken. Onafhankelijk van hetgeen Br. VAN ALPHEN schreef aan zijn Bestuur, had ik u in mijn vorig schrijven van 5 April 1887, reeds mijn gevoelens medegedeeld. Den volgenden morgen gingen wij naar Melolo. Daar zou met eenige plechtigheid de groote gouden medalje en een zilveren siriedoos worden uitgereikt aan Amos Ama Loedji, hoofd

(1) Volgens dezer dagen in de Nieuwsbladen voorkomende berichten, heeft de voor Soemba aangewezen Roomsche-Catholieke geestelijke zich te Laura gevestigd. Red.

der Savoeneezen. Wij kregen echter zooveel wind en regen uit het oosten, dat er niet aan te denken viel, te landen. Na twee dagen wachters op eene gelegenheid om aan wal te gaan, besloot de Resident terug te keeren naar Waingapoe, dáár de Hoofden aan wal te zetten, en terug te keeren naar Koepang; zoodat ik de gemeente te Melolo niet heb kunnen bezoeken.

Met leedwezen vernam ik bij mijne terugkomst van Savoe, dat de ziekte van Br. VAN ALPHEN zoodanig was toegenomen, dat hij met zijn gezin naar Java vertrokken was, om zich onder geneeskundige behandeling te stellen.

Mij werd bericht, dat goeroe Watimena den 19^{den} Juni 1887, te Melolo (Soemba) met zijn werk is aangevangen. Van Radja-moeda Elias vernam ik, dat hij een' gunstigen indruk op de gemeente gemaakt had.

II.

Koepang, 15 Juli 1887.

Zeker zult gij kunnen begrijpen, hoe ik in gespannen verwachting was, of met de mail van 31 Mei de drie gevraagde goeroe's van Amboina zouden komen. En ziet, tegen mijne verwachting in, kwamen er drie flinke mannen. De namen van hen vindt gij op het staatje, dat hiernevens gaat. Den 5^{den} Juni waren wij aan boord. Wattimena bestemde ik voor Melolo; hij zag er bezadigd uit, is gehuwd, en 43 jaren oud. De beide anderen waren ongehuwd; J. Toetoeperi 31 en Julianus 25 jaren oud; waarom ik het beter achtte, hen op Savoe te plaatsen, onder leiding en raadgeving van de daar reeds jaren aanwezige goeroes. Den 7^{den} Juni stapten wij aan wal. In onderscheiding van de vele malen, dat ik op Savoe kwam, was alles thans heerlijk groen; anders is het in de maand Juni reeds dor en

droog, maar nu regende het alle dag, wat in jaren niet had plaats gehad. De goeroes met eenige oudsten der gemeenten ontvingen ons, en weldra waren wij op weg naar het gewezen huis van Br. TEFFER, waar men voor mij eene kamer in orde had gebracht. De regen had het dal van Seba in een' modderpoel herschapen, zoodat men verplicht was, de schoenen uit te trekken en blootvoets te gaan. Tot den 20sten Juni hadden wij voortdurend regen, waardoor wij verplicht waren, steeds blootvoets naar kerk, catechisatie, enz. te gaan, tengevolge waarvan ik zwaar verkouden werd, en dezen keer veel met koorts gesukkeld heb. Toch heb ik zooveel mogelijk mijn werk verricht.

Ik had bepaald, dat wij, alvorens de kamongs te gaan bezoeken, kerkeraad zouden houden, waardoor ik meer vrij werd in mijne reizen. Bijna al de leden van den kerkeraad waren tegenwoordig, Met gebed, het lezen van Joh. 17 en het zingen van een' psalm, werd de vergadering geopend.

Het eerst werd besproken het plaatsen der nieuwe goeroes. Van den radja van Liaai was een verzoek ingekomen, om, zoo mogelijk, goeroe Sanisa van Rai Lioe te plaatsen te Liaai. Recht veel zin had hij in deze verplaatsing niet, en hij werd dan ook voorwaardelijk naar Liaai verplaatst. Zoodra goeroe J. Silahoi, die tijdelijk voor een jaar zijn vervanger werd te Rai-Lioe, op de hoogte van zijn werk, en zijne vrouw van Amboina overgekomen zal zijn, komt Sanisa op zijne standplaats terug. De radja, een welwillend man, was met deze schikking tevreden, zoodat de school en gemeente te Liaai, nu een' goeden onderwijzer en een' Savoe-neesch-sprekenden voorganger krijgen. Jakob Silahoi werd geplaatst te Rai-lioe.

Ik had de nieuwe goeroes eerst in de school werk-

zaam gezien, en bij de catechisatie gehoord. Mij kwam voor, dat Jakob, bij gepaste vrijmoedigheid, ook tact heeft om met groot en klein om te gaan. Hij is een man van 48 jaren oud, nog een der leerlingen van Br. ROSKOTT, en hij schijnt een opgewekt christen te zijn. Julianus werd te Mania geplaatst. Hij is een kalm en bedaard jongmensch, waarom ik hem beter achtte voor dat plaatsje; hij moet nog veel leeren; het ontbreekt hem aan vrijmoedigheid, zoover het mij bleek, maar niet aan godsdienstzin.

Het herplaatsen van een' goeroe te Timoe-Bolon werd algemeen afgeraden. Men had het afgodshuis (Binni Deo) daar weder opgericht, en onderhield door wasschingen, de Roeë bagarei (pemalie-steen), (1) zoodat, na drie jaren vergeefsche pogingen, tot het verkrijgen van een klein schoolgebouw en eene betere onderwijzerswoning, (de man woonde in een varkenshok), en wegens de geringe opkomst in kerk en school, besloten werd daar geen goeroe meer te plaatsen, maar aan den goeroe Wattimena op te dragen, de op 2 palen van zijn huis gelegen kampong wekelijks te bezoeken, en bijbellezing te houden. De vraag nu was, waar zal goeroe Toetoepari geplaatst worden? Hij is wat driftig en kort, en dus meende ik hem zoo dicht mogelijk bij den kalmen en bedaaften goeroe Lekahena te moeten houden, onder wiens leiding ik hem gaarne werkzaam zag. Aan den voet van het gebergte van Liaai, 6 palen van Seba, ligt de groote kampong Ledomanoe, van daar ter school of catechisatie te komen, is voor kinderen en ouden van dagen wat te ver, en zoo werd besloten goeroe Toetoepari daar te plaatsen, wat algemeene goedkeuring wegdroeg. Met een kort woord, hield ik hun plicht en werk voor; waarschuwde hen zich nooit in te laten met negery-zaken, en vroom te

(1) Pemalie = het taboe in de Zuidzee. *Red.*

leven, opdat uit hun' wandel mocht blijken, dat een christen een gelukkig mensch is, en dus aldaar tot dat zout te worden, dat tot nut voor anderen is. Wij hopen, dat die mannen broeders onder 's Heeren zegen, mogen bouwen aan het godsgebouw te Savoe.

Zooals u weet, staat op Mania een halfsteens huisje van den overleden goeroe. Dat huisje werd aangekocht voor f 100, zoodat het nu aan de gemeente behoort, en de goeroe daar eene goede woning heeft.

Reeds schreef ik u vroeger, dat de kerkeraad niet genegen was, de f 100 schuldig aan de kerkekas te Seba, aan de vrouw van den overleden goeroe van Mania te schenken. Na duidelijk uiteengezet te hebben, dat niet voor genoeg, maar voor ziekte een vertrek naar Amboina noodig was, werd met algemeene stemmen het verschuldigde kwijtgescholden. Alvorens er vergadering was, had ik de kas opgenomen, en kon ik mededeelen, dat er f 1102,92 in kas was, hiervan was rentegevend belegd f 350. Algemeen is de gewoonte, dat de inlander hooge interesten neemt; zoo werd ook op Savoe 24 % 's jaars genomen. Thans hebben wij met gemeen overleg bepaald, dat 12 % rente van het uitgeleende zou worden genomen. Allen daartoe te bewegen, ging nog zoo gemakkelijk niet. Met algemeene stemmen werd besloten aan uw Bestuur eene gave van f 200 aan te bieden, als een klein bewijs van erkenning voor al de weldadigheid aan Savoe betoond.

Verleden jaar zou radja-moeda Elias op Java lampen koopen, maar hij werd verhinderd derwaarts te gaan; thans nam ik op mij lampen en petroleum te bezorgen, en zijn ze reeds besteld.

Bepaald, dat in den vooravond van den 25sten Juni voorbereiding en den 26sten Avondmaal zal gehouden

worden. Zooveel mogelijk zou ik de lidmaten opzoeken, en de oudsten zouden mij doen weten, wie in handel en wandel niet eerlijk waren.

Uit de medegebrachte kasboeken der goeroes buiten Seba was mij gebleken, dat niet geregeld drie-maandelijks de collecten gestort werden in de kas te Seba, en werd door mij er op aangedrongen, dit trouw te doen.

Met gezang en dankzegging werd de vergadering gesloten. Wat ik u zoo in korte trekken mededeel, vorderde eene zitting van zes uren, en ik was 's namiddags om twee uren moê van al het spreken. Allen had ik bij mij ten eten genoodigd. Ik had een gemest varken gekocht; wat blikjes met groene erwten laten open maken; de oudsten hadden mij wat nieuw geogste rijst ten geschenke gegeven, en zie daar, om half drie des namiddags zaten wij met 24 personen aan tafel. Recht opgewekt waren allen. Over school en kerk werd gesproken; een welkomstdronk aan de nieuwe goeroes gewijd, en de sinds jaren daar werkzaam zijnden werden niet vergeten. Menig goed woord werd gesproken, en op Savoe klonk ook toen uit volle borst: „Er ruischt langs de wolken”, enz. als een zegenbede uit aller mond. Eerlijk gezegd was ik dankbaar, toen ik om half zeven 's avonds naar mijne kamer kon gaan, want ik was op van vermoeienis.

's Avonds was ik koortsig, en zat ik in het donker, omdat mij het licht hinderde, toen er van tijd tot tijd klagende toonen tot mij doordrongen. Den volgenden morgen informeerde ik, of er iemand overleden was, maar vernam, dat de uitvaart van de ziel van een' overledene gevierd werd. Zooals elk feest bij de heidenen, wordt ook de uitvaart der ziel onder eten en drinken gevierd. Men vertelt alles goeds van den overledene, en spant in het midden van het huis een mat, waarop eenige

shoteltjes met verschillende spijzen worden geplaatst. Onder klagelijk gezang wordt de ziel uitgeleide gedaan naar een' kleinen inham in de baai van Seba, Ke-Kali genaamd. Daar wacht Amma-piga-làga met eene zwarte prauw; en wanneer de prauw vol is met zielen, gaat hij op reis naar Tandjoek-Sasak (Soemba), waar hij ze aan wal zet. (1)

Hoe geheel anders is het thans onder de christen-Savoeneezen! Een paar dagen later overleed de vrouw van den diaken Johannes, van Seba. Ik had haar bezocht, met haar gesproken, en gebeden; ze zal opgenomen zijn in het Vaderhuis. 's Middags werd ze reeds begraven. In Indië begraaft men meestal binnen de 24 uren, omdat de ontbinding reeds spoedig intreedt. Een driehonderd christenen waren opgekomen om de begrafenis bij te wonen. Ik nam zelf de leiding daarvan op mij. Na toespraak, gezang en gebed, werd de kist op de baar, die ik verleden jaar op Koepang liet maken, gezet, met het lijkkleed gedekt, waarop door Zr. TEFBER een groot wit kruis gestikt is, en zoo werd het lijk, door behoorlijk in het zwart gekleede broeders, grafwaarts gedragen. Daar wordt, vóór het dalen van de kist in den grafkuil, weder een woord gesproken, en bij het dalen van de kist en het toemaken van het graf, worden gepaste gezangen gezongen; waarna ik neêrknielde bij het graf, en met gebed besloot. Hoe geheel anders dan vroeger, toen karbouwen en paarden werden afgemaakt om den overledene mede te geven, en de begrafenis met razen en tieren plaats had. Den derden en veertigsten dag

(1) Zie hierover en over den godsdienst van de Savoeneezen: W. M. DONSELAAR, „Aanteekeningen over het eiland Savoe”, Mededeel. D. XVI, pag. 304, e v. Zie ook D. XXX, pag. 29, e v. eene aanteekening van den Heer NIKS. *Red.*

na het overlijden wordt er eene godsdienstige bijeenkomst gehouden; en hoe juist is het gezien, zulks in te stellen, daar vroeger die dagen aan weklagen over zielsverhuizing gewijd waren. Doch genoeg.

Ik bezocht Rai Lioe, Mania, en Timoe Bodoë. Op beide eerstgenoemde plaatsen installeerde ik de onderwijzers in hun werk, en zag ik hoe ijverig de onderwijzers Sanisa en Mattimena gewerkt hadden in school en gemeente. Door eene vergissing, aan onwelwillendheid wil ik het maar niet toeschrijven, van de hoofden, kreeg ik geen paarden, zoodat ik dezen keer 73 palen op Savoe wandelde, in regen en door rivieren, terwijl ik, wegens den modder, het grootste gedeelte op mijne bloote voeten moest afleggen. De gevolgen bleven dan ook niet uit. Te Seba teruggekeerd, kreeg ik de koorts, en verloor allen eetlust. Van Masara kreeg ik bericht liever niet te komen, daar door het geschil over grenzen tusschen Seba en Masara, het daar zeer onrustig was, en in de laatste weken in school noch kerk iemand was opgekomen. Liaai kon ik door ongesteldheid niet bezoeken.

Aan den radja van Seba verzocht ik op de nieuwe standplaats Ledomanoe een schoolgebouwtje op te richten. Daar mij bij verschillende gelegenheden gebleken is, dat door den radja geen gevolg werd gegeven aan hetgeen hij beloofde, heb ik den ouderling Mello opgedragen om, indien in 3 maanden dat gebouwtje niet gereed is, het uit de middelen te laten bouwen van het fondsje. De onkosten worden op f 40 geschat.

En als gij mij nu vraagt: hoe staat het met het Christendom op Savoe? dan moet ik antwoorden: er staat, daar, vrees ik, een zware strijd te wachten. De radja van Seba - ouderling - is sinds ruim een jaar niet ter kerk geweest, kwam niet in de kerkerads-vergadering en is

weinig welgezind. De radja van Timoe is onoprecht. Hij laat een ander voor zich de afgoden offeren. Beiden werken indirect de goede zaak tegen, niet alleen door daad, maar helaas, ook door woord. Toch niet gevreesd! Daar zijn op Savoe degelijke christenen, zoowel mannen als vrouwen, die het zout der aarde zijn. De strijd is ook noodig, om de wortelen vast te doen worden. Het Heidendom is nog eene macht op Savoe. Er is wrijving noodig, opdat de sleur, die er in is gekomen, weêr verdwijne. Er is een flinke, degelijke, ronde, vrome zendeling volstrekt noodig, op Savoe. Wacht toch niet langer om er een' heen te zenden; maar hij bezitte zijne ziel in lijdzaamheid.

Twee dagen voor het Avondmaal, bracht ik een bezoek aan de kampong Namata. Daar is het brandpunt van den afgodendienst; men vindt er 15 groote offersteenen en een groote Binni-Deo (roemah pemalie of afgodshuis). Als gij denkt, er iets merkwaardigs te vinden, dan zult gij teleurgesteld worden. De vorm van het dak heeft veel weg van de Chineesche huisjes Peking en Nanking te Baarn, alleen van de Binni-Deo reikt het dak tot bijna een' meter van den grond. Inwendig is er niets te zien dan een groote trom, (dère bagarei) en een' aarden pot (koehi). De trom wordt driemaal 's jaars geslagen. In de maand November, bij den aanvang van den zaaitijd, waarbij dan door den toewan-tanah (toekang-pemali - Savoneesch Deo-Rai) tevens wordt bepaald, hoe lang er hanengevechten mogen gehouden worden. In Maart en April wordt weder de trom geroerd op 3 dagen, waarbij vergunning wordt gegeven tot het oogsten van djagong, katjang, enz. en bij overvloedigen oogst wordt een dag bepaald, waarop het volksfeest van »limpar batoe'' (elkander met steenen gooien) plaats heeft.

De aardenpot is eigenlijk een offerkist, waarin bij goeden

oogst, of andere gelegenheden, gaven en geld, slamats, enz. worden gelegd.

Elke Binni-Deo heeft drie priesters, zou ik ze haast noemen: 1°. Deo Rai, 2°. Dohe Leo, 3°. Opo Lodo.

De Deo Rai is de vertegenwoordiger van den god van Savoe, die slechts alles wat goeds is, schenkt. (1) Van daar dat zijn priester offert voor regen, voor het slagen van den oogst van djagong, katjang, padi, palm-suiker, en aan hem tevens als toewan tanah, een deel van alles wordt opgebracht.

In April wordt voor hem het landschap van zonde gereinigd, en weert hij alle kwaad van de inwoners. Daarvoor wordt van al de voortbrengselen geofferd, waarvan in eene kleine prauw met wat djagong, padi naar zee gebracht wordt, om op deze wijze dankbaarheid te betoonen voor den zegen, die ontvangen werd en den Deo Rai te verzoenen.

Dohe Leo en Opo Lodo – dienende halfgoden – zijn voor bijzondere zonden te verzoenen.

Met hun drieën moeten zij eenstemmig zijn, om aan een naburig regentschap den oorlog te kunnen verklaren, en aan hen is ook de keuze gelaten om de »Masikia” den kapala-prang, generaal, te kiezen. Bij honderden halfgoden heeft de Savoenees, en ik duizelde, toen ik mij eenigen liet beschrijven. Hun ontstaan en de eischen, die zij den menschen stellen, het zou mij thans ook te uitvoerig zijn, om over dat alles te schrijven.

Jaarlijks worden die feesten gevierd, en menig gedoopte neemt er nog deel aan. De Toewan-tanah heeft nog grooten invloed. De christenen brengen hem niets meer op, en dat doet vijandschap ontstaan. Veel moet er nog op Savoe gewerkt worden.

(1) Hier is vooral te vergelijken wat DONSELAAR over dien hoogsten god mededeeld. (Zie Mededeelingen D. XVI p. 306, e.v.), en voorts Dr. G. A. WILKEN. Het Animisme bij de volken van den Indischen Archipel, p. 154, e.v. *Red.*

Wij hadden den 25sten en 26sten Juni een paar goede dagen met de gemeente. Met ruim 70 lidmaten vierden we het Avondmaal.

Dankbaar was ik, toen mij den 29sten Juni 's morgens kennis werd gegeven, dat de mailboot in het gezicht was. Ik was ziek geworden, zag er bleek-geel uit, en had last van leveropzetting, zoodat ik zeer naar huis en den doctor verlangde. Hartelijk blijde was ik, toen ik te huis was. Een kwade week heb ik doorgebracht. De doctor achtte het noodzakelijk, dat ik naar Holland ging. Toen ik hem zeide, dat ik nog gaarne de kerk te Koepang zou inwijden, waarvoor ik zooveel moeite gedaan had, (en van uw Bestuur hoop ik, dat gij mij de gelegenheid geeft nog een' zendeling op Savoe te brengen) raadde hij mij de uiterste voorzichtigheid en kalmte aan en mijzelven te ontzien, anders zou het kunnen gebeuren, dat ik plotseling weg zou moeten gaan. Nu, ik zal naar dien wijzen raad luisteren.

Menig klein bewijs van belangstelling ontving ik op Savoe; zelfs kwam een man, die 8 palen ver woonde, mij 2 eieren cadeau brengen.

Soms sprak ik voor 800 toehoorders.

Als de hoofden wat moeite deden, zou het er op Savoe nog heel anders uitzien.

Doch niet door kracht of geweld, maar door mijn' Geest zal het geschieden, spreekt de Heer.

Nu, zeer geachte Bestuurders, moge ook die Geest ons steeds bezielen met de zoo noodige kracht, wijsheid en volharding, ter volbrenging onzer heilige taak, en moge u gegeven worden, van uwe liefdevolle zorgen aan onze gemeenten gewijd, eenmaal de heilzame vruchten te zien!

Statistische opgaven van het Zieental der gemeenten op het eiland Savoe over het jaar 1887.

NAMEN DER GEMEENTE.	Zieental in 1886.		Gedoopte kinderen 1887.		Gedoopte heidenen 1887.		TOTAAL.		Overleden in 1887.		Zieental der Gemeente in 1887.		Geboorten in 1887.		Huwelijken gesloten in 1887.		Lidmaten 1887.		Bijgekomen Lidmaten.		Aantal scholieren 1887.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	Inge- schreev.	Gezins- opkomst.
Seba.....	748	789	24	28	2	4	1590	10	6	1574	12	11	146	2	41	48	—	1	65	40		
Mania	77	83	2	4	1	1	168	—	1	167	1	1	27	—	3	3	—	—	18	14		
Rai Lioe.....	68	69	2	—	—	—	139	2	—	137	2	—	17	—	3	2	—	—	15	15		
Liaai	267	268	—	1	—	—	526	1	1	524	11	6	84	1	5	4	—	—	19	13		
Timoë Bodoe..	152	169	6	5	1	2	335	3	3	329	4	2	31	2	5	2	—	—	30	21		
Timoë Belon....	65	45	5	1	—	1	117	1	1	115	1	1	8	—	2	—	—	—	gesloten.			
Maasara	228	221	1	—	—	—	450	2	2	447	3	5	67	—	7	1	—	—	10	3		
							3325			3293			380									

Onderwijzers werkzaam op Savoe.

- Te Seba P. Likahena.
- Mania..... Julianus Samello.
- Rai Lioe..... Jakob Siohai.
- Liaai..... D. P. Sanisa.
- Timoë Bodoe..... P. W. Watimena.
- Timoë Bolou Ingetrokken.
- P. Pattipoehoe.
- Maasara..... P. Pattipoehoe.
- Ledomano..... J. Tutupari.

Onderwijzers op Soemba werkzaam.

- Te Melolo..... Melhinus Watimena.
 - Kabaniroe..... Eduard Thennu.
- Koepank 10 Juli 1887.

J. F. NIKS.

De Rottineesche nederzettingen op Timor, door den Hulpprediker J. F. Niks.

In vroegeren tijd, toen het zoo machtige rijk van Groot-Sonnebait nog in zijn geheel en door binnenlandsche beroeringen niet verdeeld was, terwijl bijna al de overige rijkjes als het ware op zijne wenken vlogen en met eene slaafsche gedweeheid de bevelen van den „Groot-keizer” gehoorzaamden, hadden de omstreken van Babauw veel te verduren van de invallen en strooptochten der Timoreezen. Zelfs op de hoofdplaats Koepang was men meermalen beducht voor een' mogelijken inval van het bergvolk; te meer, daar men ook niet geheel verzekerd was van de goede gezindheid van twee in de nabijheid van Koepang wonende radja's, die van Amabie en Klein-Sonnebait.

Wel had men het corps mardijkers, maar op dat volk was niet veel staat te maken, terwijl de schutterij en pagangers van zeer weinig beduidenis waren.

Op grond hiervan, heeft de Resident HAZAART in het eerste vierde gedeelte dezer eeuw, als volkplanters, hier heen gebracht eenige Rottineezen, Savoeneezen en Soloreezen.

Rotti heeft het grootste contingent geleverd, waarvan het voornaamste door Termanoe; want onder de landverhuizers waren ook de Holledoërs en Inggefaoërs. Aan de eersten werd Paritti als plaats tot vestiging, en aan laatstgenoemden de vlakte van Babauw aangewezen, waar de grond bijzonder geschikt werd bevonden voor de padi-cultuur.

Gelijk gezegd is, behooren de Holledoërs tot een' der stammen, die het landschap Termanoe bewonen. De kampong Holledo, welke nu slechts eene bevolking heeft van pl. m. 30 zielen, was voorheen bijna een der bevolktste van Termanoe, telde ruim 300 bewoners, en had

tot hoofd een „tamoekon-besar.” Maar de bevolking liep gebukt onder de zwaarste mishandelingen en verdrukking, niet alleen van de vele leden van den regeerenden radja-stam, maar ook van de voornamen en rijken der kampong Holledo zelve. Voor elk licht vergrijp, voor elken diefstal, zelfs van een kip, een klapper of wat sirie-pinang, werd de dader, door den vorst of door den bestolene, tot slaaf veroordeeld; terwijl verminkende straffen en andere mishandelingen, zoomede zware heeren-diensten, hun telkens werden opgelegd. Al deze ongerechtigheden niet langer kunnende verdragen, ging de hoofd-tamoekon zijn' nood klagen bij den posthouder te Baä. De zaak werd vervolgens voor den Resident HAZAART gebracht, en deze, die reeds lang naar eene geschikte gelegenheid zocht om eene verhuizing van Rottineezen op groote schaal te doen plaats vinden, maakte van deze gelegenheid gretig gebruik. Hij gaf terstond last, dat genoemde tamoecon met zijne onderhoorigen naar Timor moest verhuizen. Een getal van pl. m. 200 personen, van beiderlei geslachten en van verschillende ouderdom, kwamen in het jaar 1818 of 1819 hier aan, aan wie Paritti als hun tweede vaderland werd aangewezen, waar hunne nakomelingen tot heden een rustig en ruim bestaan vinden, en die bijna allen tot het Christendom zijn overgegaan.

Ook de Inggefaörs zijn uit eene in het regentschap Termanoe gelegene kampong. Aangaande hunne verhuizing naar Timor, wordt het volgende verhaald.

Naffie Sadoek, een afstammeling van den oorspronkelijken vorst van Termanoe, was in aanhoudenden twist met den toen regeerenden radja uit den stam van de Amaloe's, die hem het regentschap ontweltigd had. Hij

was van den stam der Inggefaöers, en hield zijn verblijf in genoemde kampong.

Daar hij tot het ware radja-geslacht behoorde, en de bevolking van Termanoe daarenboven veel te lijden had van de onderdrukking en knevelarijen der Amaloe's, kreeg hij weldra een' grooten aanhang. Alles stroomde naar hem toe, zoodat er eindelijk maar zeven huisgezinnen den radja getrouw bleven.

Door het betalen van groote sommen gelds, goud en koralen, bracht Amaloe het zoover, dat hij, door den invloed van den posthouder, de hulp verkreeg van al de overige regentschappen op Rotti, ten einde zijne wederspannige onderdanen tot onderwerping te brengen. Na een' fellen strijd, en na alles verwoest en verbrand te hebben, gelukte zulks eindelijk den gezamenlijken radja's; maar de gemoederen in Termanoe waren te zeer verbitterd; het was dus noodig dat de gevaarlijksten hunner werden verwijderd.

Ook van deze gelegenheid maakte de Resident HAZAART een gunstig gebruik om Naffie Sadoek en zijne volgelingen naar Timor te doen overkomen. Dit geschiedde in 1816 of 1817, en 3 à 400 personen (mannen, vrouwen en kinderen) kwamen toen hier. De nakomelingen van Naffie Sadoek zijn nu de familiën Hendrik Mak en Mesak Daoemanoë, die, met de nazaten hunner vroegere stamgenooten, het landschap Babauw bewonen en van landbouw en veeteelt leven.

